

КОЦУР

Роман Володимирович,
магістр ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»
mozik008@gmail.com
(м. Переяслав-Хмельницький)

**«УМАНСЬКИЙ» ПЕРІОД НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ
ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА В. Ф. НІКОЛАЄВА
(1889–1973)**

Метою роботи є дослідження науково-організаційної та педагогічної діяльності професора В.Ф. Ніколаєва (1889–1973) в Уманському сільськогосподарському інституті імені О.М. Горького у період 1954–1964 рр. Дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових та історичних методів, джерелознавчого аналізу. Результати дослідження свідчать, що в «уманський період» (1954–1964) творчої діяльності В.Ф. Ніколаєв проявив себе як досвідчений педагог (ним розроблено методичні рекомендації з проведення лабораторно-практичних занять з анатомії, морфології і систематики рослин, літньої навчальної практики), організатор нових наукових досліджень з інтродукції і селекції низки квіткових і цибулинних культур, популяризатор ботанічних знань. Учений здійснював активну видавничу діяльність, зокрема працював у редакційних колегіях з підготовки до видання брошур з узагальнення і впровадження у виробництво передового досвіду та досягнень науки, збірників студентських наукових робіт, науково-технічного бюлетеня, виставок з наукової та навчальної роботи тощо.

Ключові слова: В.Ф. Ніколаєв, Уманський сільськогосподарський інститут імені О.М. Горького, селекція квіткових та цибулинних культур, сорти гладіолусів.

**«UMAN» PERIOD OF SCIENTIFIC-ORGANIZATIONAL
AND PEDAGOGICAL ACTIVITY OF PROFESSOR
V.F. NIKOLAEV (1889–1973)**

The aim of this work is to study scientific-organizational and pedagogical activities of Professor V.F. Nikolaev (1889–1973) at the Uman Agricultural Institute

named after O.M. Gorky during the period of 1954–1964. The research is based on the application of general scientific and historical methods, as well as historical analysis. Results of the study show that, it can be argued that in «Uman» period (1954–1964) of the creative activity V.F. Nikolaev showed himself as an experienced teacher (developed guidelines for conducting laboratory and practical classes on anatomy, morphology and systematics of plants, and a summer training practice), organizer of new researches on the introduction and selection of a number of flower and bulbous crops and promoter of Botanical knowledge. V.F. Nikolaev carried out publishing activities, in particular, worked in the editorial boards in preparation for the publication of brochures on the synthesis and commercialization of advanced experience and achievements of science, collections of student scientific works, collections of scientific works of the Institute, student conferences and graduates of the Institute who worked as agronomists in the areas of development of virgin and fallow lands, scientific and technical Bulletin, exhibitions of scientific and educational work), etc.

Key words: *V.F. Nikolaev, Uman Agricultural Institute named after O.M. Gorky, selection of flower and bulbous crops, varieties of gladioli.*

«УМАНСКИЙ» ПЕРИОД НАУЧНО-ОРГАНИЗАЦИОННОЙ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРА В.Ф. НИКОЛАЕВА (1889–1973)

Целью работы является исследование научно-организационной и педагогической деятельности профессора В.Ф. Николаева (1889–1973) в Уманском сельскохозяйственном институте имени А.М. Горького в период 1954–1964 гг. Исследование основывается на применении общенаучных и исторических методов, источниковедческого анализа. Результаты исследования свидетельствуют, что в «уманский период» (1954–1964) творческой деятельности В.Ф. Николаев проявил себя как опытный педагог (им разработаны методические рекомендации по проведению лабораторно-практических занятий по анатомии, морфологии и систематике растений, летней учебной практики), организатор новых научных исследований по интродукции и селекции ряда цветочных и луковичных культур, популяризатор ботанических знаний. Ученый осуществлял активную издательскую деятельность, в частности работал в редакционных коллегиях по подготовке к изданию брошюр по обобщению и внедрению в производство передового опыта и достижений науки, сборников студенческих научных работ, научно-технического бюллетеня, выставок по научной и учебной работе и тому подобное.

Ключевые слова: *В.Ф. Николаев, Уманский сельскохозяйственный институт имени А.М. Горького, селекция цветочных и луковичных культур, сорта гладиолусов.*

Уманський національний університет садівництва – один із найстаріших вищих навчальних закладів України. Він заснований у 1844 р. в м. Одеса як Головне училище садівництва, завданням якого було готувати висококваліфікованих садівників і досвідчених науковців у галузі садівництва. На той час це був єдиний у країні вищий навчальний заклад такого напрямку. За тривалий період свого історичного розвитку навчальний заклад неодноразово реорганізовувався. Наукові досягнення Уманського національного університету садівництва відомі як в Україні, так і за її межами завдяки успішному функціонуванню наукових шкіл, очолюваних видатними вченими. Вагоме місце в історії та розвитку навчального закладу належить ботаніку, краєзнавцю, природоохоронцю, фахівцю у галузі субтропічного рослинництва Валентину Федоровичу Ніколаєву (1889–1973).

Переважна більшість дослідників, які висвітлювали його наукову діяльність, згадували вченого як завідувача природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського) [1–3], з'ясували окремі аспекти його природоохоронної діяльності [4–7]. Менш дослідженим залишався період його діяльності в Уманському сільськогосподарському інституті імені О.М. Горького (нині Уманський національний університет садівництва).

Метою роботи є дослідження науково-організаційної та педагогічної діяльності професора В.Ф. Ніколаєва (1889–1973) в Уманському сільськогосподарському інституті імені О.М. Горького у період 1954–1964 рр. Дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових та історичних методів, джерелознавчого аналізу.

В.Ф. Ніколаєв народився 8 серпня (за старим стилем 26 липня) 1889 р. у м. Слов'янськ Харківської губернії (нині Донецька область) у родині провізора [8, арк. 1]. Закінчив Бахмутську гімназію і продовжив навчання у 1-й Харківській класичній гімназії, під час якого проживав у сім'ї товариша голови губернського суду Ф.І. Власівського. За спогадами вченого, саме захоплення

господаря квітникарством, допомога йому в прибудинковій оранжереї сприяли зародженню його зацікавленості до ботаніки.

Варто зазначити, що В.Ф. Ніколаєв мав великий педагогічний досвід. Одразу після закінчення Харківського університету, у 1915 р. викладав у Полтавській школі садівництва та городництва (нині Аграрно-економічний коледж Полтавської державної аграрної академії). За цю роботу його премійовано двомісячним окладом та удостоєно подяки директора. Таким чином, можна стверджувати, що талант педагога проявився у нього ще у юному віці. У 1920 р. він повернувся до педагогічної діяльності у якості викладача курсу «Загальна ботаніка» Полтавського медичного інституту та завідувача кабінету ботаніки Полтавського педагогічного інституту (згодом Полтавського інституту народної освіти, а нині Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка), у 1923 р. перейшов на роботу асистента кафедри часткового землеробства Харківського сільськогосподарського інституту (нині Харківський аграрний університет імені В.В. Докучаєва). Після переїзду до Грузії у 1927 р., поєднував основну роботу заступника директора Сухумського субтропічного відділення Всесоюзного інституту прикладної ботаніки й нових культур (нині Всеросійський інститут рослинництва імені М.І. Вавилова) з читанням курсу «Субтропічні технічні культури» для студентів Тифліського сільськогосподарського інституту (нині Грузинський державний аграрний університет), за що отримав звання вченого-спеціаліста [3, с. 117]. У 1934 р науковця запрошено на посаду завідувача кафедри субтропічних технічних культур Сухумського інституту субтропічних культур. Саме в цьому закладі В.Ф. Ніколаєв здобув науковий ступінь кандидата біологічних наук без захисту дисертації та звання професора. Після повернення в Україну у 1938 р. виконував обов'язки завідувача кафедри селекції і дарвінізму Полтавського сільськогосподарського інституту, а під час евакуації закладу до м. Курган (Російська Федерація), у 1942–1943 рр. очолював кафедру рослинництва. У 1943 р. долучився до відкриття на базі Полтавського сільськогосподарського інституту Курганського сільськогосподарського

інституту (нині Курганська державна сільськогосподарська академія імені Т.С. Мальцева), де завідував кафедрою рослинництва. У 1946–1953 рр. працював заступником директора з наукової роботи Всесоюзного інституту сухих субтропіків та викладав курс «Дарвінізм» у Таджицькому державному університеті (нині Таджицький національний університет м. Душанбе). Отже, переходячи на останнє місце роботи – в м. Умань – В.Ф. Ніколаєв мав досвід різнопланової діяльності в різних навчальних закладах Радянського Союзу: крім безпосередньої викладацької і адміністративної роботи, проявив себе як організатор нових вищих шкіл, як розробник нових курсів тощо.

У навчальному процесі Уманського сільськогосподарського інституту ботаніці завжди відводилося чільне місце. Ще за часів, коли заклад був училищем, тут працювали відомі ботаніки член-кореспондент Російської Академії наук О.Д. Нордман (1803–1866), один з директорів і автор «Ботанічного словника» М.І. Анненков (1819–1889), академік ВАСГНІЛ В.В. Пашкевич (1857–1939). У 1908 р. в головному корпусі училища було обладнано кабінет ботаніки, яким керував викладач курсу ботаніки В.П. Муровйов. У кабінеті ботаніки були мікроскопи, тут одночасно могли працювати до 40 студентів. У навчальному процесі широко використовувались природні багатства навколишніх садів, полів, парку «Софіївка» [9, с. 89]. З 1925 р. курс ботаніки читав В.О. Цишковський. З включенням до кафедри в 1921 р. курсу фізіології, а в 1929 р. – захисту рослин обсяг робіт на кафедрі значно зріс. Об'єднаною кафедрою завідував професор М.І. Лопатін. У 1936 р. під керівництвом асистента В.С. Горячевої закладено колекційний розсадник кафедри, що налічував близько 800 видів однорічних і багаторічних рослин. У 1938 р. від кафедри відокремилися самостійні структурні підрозділи фізіології і захисту рослин. Кафедру ботаніки очолив доцент І.Й. Онищенко. Під його керівництвом співробітники кафедри вивчали анатомію кореневої системи яблуні залежно від удобрення, системи утримання ґрунту й міжрядних культур, а також явище мікоризи яблуні. В 1940 р. кафедру прийняв професор С.К. Руденко, під керівництвом якого почалося вивчення кореневої системи

злакових рослин у зв'язку з проблемою боротьби з посухою. Тривалий час працював на кафедрі І.І. Білоус (згодом науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту садівництва). Після війни кафедра ботаніки розміщувалася в одній кімнаті без відповідного обладнання. В 1951 р. на кафедру було запрошено Т.Б. Вакар, яка згодом очолила підрозділ. Багато зусиль докладалося до відновлення навчального процесу і наукових досліджень. З 1954 р., а фактично з 1955 р. кафедру очолював професор В.Ф. Ніколаєв [9, с. 89–91].

З нового навчального 1955 р. в Уманському сільськогосподарському інституті імені О.М. Горького відбулася реорганізація. Було створено кафедру ботаніки і мікробіології і фізіології рослин, завідувачем якої з 1 вересня призначено В.Ф. Ніколаєва [10, арк. 425] відповідно до рішення конкурсної комісії від 4 серпня (протокол № 16) [10, арк. 44, 45]. З його приходом на кафедрі розгорнулися роботи з інтродукції і селекції низки квіткових і цибулинних культур: жоржин, флоксів, півників, гладіолусів, тюльпанів, півонії, нарцисів, лілей тощо. Кафедра зібрала велику колекцію цих культур радянської і зарубіжної селекції. На краще змінився і зовнішній вигляд ботанічного розсадника. Кафедру оснащено новими мікроскопами, бінокюлярами та іншим обладнанням. Співробітниками кафедри на чолі з В.Ф. Ніколаєвим розроблено методичні рекомендації з проведення лабораторно-практичних занять з анатомії, морфології і систематики рослин, а також літньої навчальної практики. На лекції відводилося 60 годин, лабораторно-практичні заняття – 80 годин, і на навчальну практику – 30 годин [9, с. 92].

Як відмічав один з його колег, викладач кафедри ботаніки В.А. Гаврилук, «лекції та лабораторно-практичні заняття, які проводив Валентин Федорович, відрізнялись глибиною матеріалу й містким змістом. Для цього він використовував величезний досвід своєї багатопланової тривалої роботи та незамінну для справжнього педагога впевненість у ролі науки... Особливий дух лекцій Валентина Федоровича, без сумніву, впливав на молодь, яка проявляла

до нього велику повагу. Окрім лекцій, він часто робив цікаві доповіді на засіданнях ботанічного гуртка» [3, с. 106].

Крім суто викладацької, В.Ф. Ніколаєв здійснював видавничу діяльність, зокрема працював у редакційних колегіях з підготовки до видання брошур з узагальнення і впровадження у виробництво передового досвіду та досягнень науки (1951 р.) [10, арк. 29], збірників студентських наукових робіт (1955, 1960 рр.) [10, арк. 247, 38], збірників наукових праць інституту (1955, 1957 р.) [10, арк. 248, 243], конференцій студентів (1960 р.) [10, арк. 366] та випускників інституту, які працювали агрономами в районах освоєння перелогових і цілинних земель (1956 р.) [10, арк. 129], науково-технічного бюлетеня (1958 р.) [10, арк. 96], виставки з наукової та навчальної роботи (1957 р.) [10, арк. 307] тощо.

Колектив кафедри та її керівник налагодив тісні зв'язки з Інститутом ботаніки АН УРСР, ботанічними садами України та СРСР. В.Ф. Ніколаєв неодноразово з відрядженням відвідував ботанічні установи, знайомлячись з їх роботою, та відбираючи матеріал для поповнення ботанічної ділянки інституту (1954 р.) [10, арк. 285], а також інші навчальні заклади (зокрема Черкаський педагогічний інститут (1956р.) [10, арк. 173]).

Працюючи в Уманському сільськогосподарському інституті, В.Ф. Ніколаєв проявив і свої організаторські здібності з оновлення розсадника при кафедрі. У 1959 р. було створено постійно діючу комісію а складі заступника директора інституту А.П. Вержанівського, Н.І. Бондаренка і В.Ф. Ніколаєва, яким надано право на вибракування непридатних насаджень та розробку заходів з озеленення садиби інституту [10, арк. 117]. Тут разом із колегами та студентами він розгорнув вивчення квіткових рослин, зокрема таких, як тюльпани (понад 200 сортів), гладіолуси та жоржини (майже по 100 сортів кожної з культур) [3, с. 107]. Ще в таджицький період життя В.Ф. Ніколаєв захопився збиранням колекції гладіолусів. Він не тільки ретельно вивчав їхню біологію та сортову агротехніку, а й розпочав селекцію. Виведені ним сорти гладіолусів і тюльпанів входили до всіх тодішніх аматорських каталогів цих культур. Найбільш

результативною вона була з гладіолусами. При цьому слід відзначити, що взагалі, за період із 1948 по 1972 рр. у колишньому СРСР вивели 754 їх сорти. Список найкращих із них формувався на підставі результатів виставок гладіолусів у м. Москві. Їх авторами були 48 селекціонерів, серед яких і В.Ф. Ніколаєв. До згаданого переліку увійшло 19 сортів, які вивів та експонував у 1956, 1957 та 1958 рр. учений, що складало 2,52% від усього переліку сортів переможців [11]. Ним створено сорти гладіолусів «450 Внученька Оленка» (1956 р.), ранній «471 Небесні брати» (1957 р.), ранньосередні «314 Канарейка», «557 Сукарно» (1956 р.), «451 Уманський Рожевий» (1957 р.), «458 Патріс Лумумба» (1958 р.), середні «581 Сумерки», «456 Тарас Шевченко» (1957 р.), пізньосередні «376 Нічка темна» (1956 р.), «515 Ракета», «450 Улибка Утра» (1958 р.), пізні «461 Внучок Юрочка», «400 Снігопад» (1956 р.), «401 Очарування» (1957 р.), «451 Оригінал», «351 Серенада» (1958 р.), дуже пізній «501 Красавець» (1957 р.) (перед назвою кожного сорту стоїть шифр, яким на основі прийнятої класифікації визначається належність до відповідної розмірної та кольорової групи) [11, с. 107–131]. Така робота з квітковими рослинами привертала до В.Ф. Ніколаєва увагу квітників усієї колишньої УРСР. Він створив в Умані міський гурток квітництва.

Учений виступав як організатор щорічних квіткових виставок в м. Умань. Варто зазначити, що багато із сортів його селекції й нині культивуються, але, на жаль, під іншими назвами.

В.Ф. Ніколаєв із притаманною йому аналітичністю підбив підсумки своєї роботи з вивчення тюльпанів та гладіолусів. Він виклав їх у монографіях «Культура тюльпанов и лучшие его сорта для засушливого юга УССР» та «Лучшие сорта гладиолусов для засушливых районов юго-запада УССР». На жаль, вони залишились у формі рукописів, хоч їхні дані були б цікаві сучасним дослідникам цих культур, надто зі зміною погодних умов під час вегетації за останні 50 років.

В.Ф. Ніколаєв мав стійку громадянську позицію, сприяв популяризації ботанічних знань. У місцевій пресі він піднімав питання відновлення роботи

відділу юних натуралістів при Уманській дитячій технічній станції. Як зазначав учений, органами народної освіти відділ юннатів при дитячій технічній станції закрито, у той час як в багатьох школах відсутні кутки природи, в яких учні могли б проводити спостереження над живими організмами. Він наполягав, що відновлення станції юннатів дасть змогу юним дослідникам природи обмінюватись своїм досвідом і набагато поживить роботу шкільних кутків живої природи [12].

Після смерті другої дружини у 1961 р., яка була дизайнером квіткового оформлення садової ділянки та ілюстратором усіх нових сортів, В.Ф. Ніколаєв змінив ритм життя, і в 1964 р. залишив навчальний заклад і переїхав до Харкова [3, с. 112].

Таким чином, можна стверджувати, що в «уманський період» (1954–1964) творчої діяльності В.Ф. Ніколаєв проявив себе як досвідчений педагог, організатор нових наукових досліджень, талановитий селекціонер, популяризатор ботанічних знань. Цьому сприяв досвід роботи, отриманий у різних навчальних закладах Радянського Союзу. У подальшому планується дослідження наукової школи професора В.Ф. Ніколаєва, внесок випускників Уманського сільськогосподарського інституту під керівництвом ученого у розбудову аграрної науки.

Список використаних джерел

1. Власенко І. О., Стадник С. М., Супруненко С. Б. 100 років Полтавському краєзнавчому музею : сторінки історії. Каталог виставки. *100 років Полтавському краєзнавчому музею* : наук. читання 26 вересня 1991 р. : тези доп., каталоги ювілейн. виставок. Полтава, 1991. С. 16–30.
2. Кигим С. З історії Полтавського краєзнавчого музею (завідувачі музею – ботаніки брати Ніколаєви) *Матеріали Четвертої Полт. наук. конф. з іст. краєзн.* Полтава, 1998. С. 54–57.
3. Самородов В. М., Кигим С. Л. Людина великої ерудиції. *Постаті природознавства та музейництва Полтавщини (XIX–XX ст.)*. Полтава : Дивосвіт, 2016. С. 83–133.
4. Кигим С. Л., Кондратенко Т. К. З історії природоохоронного руху на Полтавщині. *Актуальні проблеми викладання географії рідного краю* : матеріали наук.-практ. конф., грудень 1994 р. Полтава, 1994. С. 29–31.

5. Борейко В. Е. Популярный биографо-библиографический словарь-справочник деятелей заповедного дела и охраны природы Украины, царской России и СССР (1860–1960). Т. 2 (М–Я). Киев, 1995. 224 с.
6. Самородов В. М. Брати Ніколаєви – першопроходці природно-заповідної справи Полтавщини. *Природоохоронний рух на Полтавщині : матеріали наук.-практ. конф. 8–9 червня 2006 р.* Полтава : Верстка, 2006. С. 13–16.
7. Гармаш Т. П. Розвиток охорони природи на Полтавщині (XIX – поч. XX ст.). Київ : Акад. наук. вищ. освіти України, 2008. 183. с.
8. Особова справа методолога ГПО Ніколаєва В.Ф. // ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 969. Арк. 1.
9. Кафедра ботаніки. *Уманський сільськогосподарський інститут ім. О. М. Горького.* Київ, 1968. 120 с.
10. Особова справа В.Ф. Ніколаєва // Науковий архів Уманського національного університету садівництва. Арк. 29–425.
11. Шкільний К. С. Гладіолуси. Львів : Каменяр, 1973. 160 с.
12. Ніколаєв В. Ф. Чому в Умані нема станції юннатів? *Уманська Зоря.* 1957. 24 листоп. С. 2.

References

1. Vlasenko, I. O., Stadnyk, and S. M. Suprunenko O. B. (1991). *100 rokiv Poltavskomu kraieznavchomu muzeiu : storinky istorii. Kataloh vystavky* [100 years of Poltava museum local history : the pages of history. The exhibition catalog]. *100 rokiv Poltavskomu kraieznavchomu muzeiu : nauk. chytannia 26 veresnia 1991 r. : tezy dop., katalohy yuvilein. vystavok* [100 years of Poltava museum local history. scientific reading September, 26 1991 : abstracts anniversary exhibition catalogs]. Poltava. 16–30. [in Ukrainian].
2. Kyhym, S. L. (1998). *Z istorii Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu (zaviduvachi muzeiu – botaniky braty Nikolaievy)* [From the history of of Poltava local history museum (museum managers – botanists brothers Nikolaev)]. *Materialy Chetvertoi Polt. nauk. konf. z ist. kraiezn.* [The materials of the Poltava Fourth Conference on the history of local history]. Poltava. 54–57. [in Ukrainian].
3. Samorodov, V. M., and Kyhym, S. L. (2016). *Liudyna velykoi erudytsii* [The man of great erudition]. *Postati pryrodoznavstva ta muzeinytstva Poltavshchyny (XIX–XX st.)*. [Persons of the museums and natural science of Poltava region (XIX–XX centuries)]. Poltava : Dyvosvit, 83–133. [in Ukrainian].
4. Kyhym, S. L., and Kondratenko, T. K. (1994). *Z istorii pryrodookhoronnoho rukhu na Poltavshchyni* [From the history of nature protection in Poltava region]. *Aktualni problemy vykladannia heohrafii ridnoho kraiu : materialy nauk.-prakt. konf., hruden 1994 r.* [Actual problems of teaching of geography of their native land: Proceedings of the scientific and practical conference, December 1994]. Poltava. 29–31. [in Ukrainian].

5. Boreyko, V. E. (1995). *Populyarnyy biografo-bibliograficheskiy slovar'-spravochnik deyateley zapovednogo dela i okhrany prirody Ukrainy, tsarskoy Rossii i SSSR (1860–1960)* [A popular biographical and bibliographical dictionary-directory of personalities of the reserve business and nature protection of Ukraine, tsarist Russia and the USSR (1860–1960)]. 2 (M–Ya). Kyiv. 224. [in Russian].

6. Samorodov, V. M. (2006). *Braty Nikolaievy – pershoprokhodtsi pryrodno-zapovidnoi spravy Poltavshchyny* [Nikolaev brothers – pioneers of natural reserves of Poltava region]. *Pryrodookhoronnyi rukh na Poltavshchyni : materialy nauk.-prakt. konf. 8–9 chervnia 2006 r.* [Environmental Movement in Poltava region : Proceedings of the scientific and practical conference]. Poltava. 13–16. [in Ukrainian]

7. Harmash, T. P. (2008). *Rozvytok okhorony pryrody na Poltavshchyni (XIX – poch. XX st.)* [Development of nature protection in Poltava region (XIX–beg. XX century.)]. Kyiv. 183. [in Ukrainian].

8. *Osobova sprava metodoloha HPO Nikolaieva V. F.* [Personal file of methodologist MPE V. Nikolaev]. TsDAVO Ukrainy, f. 166, op. 3, spr. 969, ark. 1. [in Ukrainian].

9. (1968). *Kafedra botaniky* [Department of Botany]. *Umanskyi silskohospodarskyi instytut im. O. M. Horkoho* [Uman Agricultural Institute named after A. Gorky]. Kyiv. 120. [in Ukrainian].

10. *Osobova sprava V. F. Nikolaieva* [Personal file of V. F. Nikolaev]. Naukovyi arkhiv Umanskoho natsionalnoho universytetu sadivnytstva. Ark. 29–425. [in Ukrainian]

11. Shkilnyi, K. S. (1973). *Hladiolusy* [Gladiolus]. Lviv 1973. 160 s. [in Ukrainian]

12. Nikolaiev, V. F. (1957). *Chomu v Umani nema stantsii yunnativ?* [Why not in Uman young naturalists station?]. *Umanska Zoria* [Uman Star]. November, 24. 2. [in Ukrainian].

Рецензент:

Шелепов В.В., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 20.09.2017 р.